

‘Nooit meer oorlog’ (overweging zondag 4 mei 2025)

“Want ieder die zijn leven wil behouden, zal het verliezen, maar wie zijn leven verliest omwille van Mij, zal het behouden”, aldus Mattheüs. (Mt. 16: 25)

Gemeente van Jezus Messias

‘Nooit meer oorlog’: zo ben ik opgevoed. Na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog zou een dergelijke vernietiging nooit meer mogen gebeuren.

‘Nooit meer oorlog’. De laatste tijd moeten we ons schijnbaar voorbereiden op weer een oorlog. Weer deze waanzin? Ik moet er aan wennen.

Ik ben geboren in de jaren zestig. De oorlog heb ik niet meegemaakt. Ik heb deze alleen van horen zeggen. Via, via. Van deze en genen. Het was in eerste instantie een abstract begrip: de oorlog. Of in de woorden van schrijfster Jessiaca Durlacher: ‘Ik weet niets, want ik was er niet bij’. Velen die vandaag herdenken weten eigenlijk niets, want ze waren nog niet tot leven geroepen in de rampjaren 40-45. ‘Ik wist ook niets, want ook ik was er niet bij’.

Later word ik door de verhalen van mijn grootvader beetje bij beetje ingewijd in de kennis over de oorlog. Over de waanzin en ellende van de jaren ‘40-’45. Als voormalig krijgsgevangene van de nationaal-socialisten wijdt hij me met zijn persoonlijke woorden in. Zo raakte het abstracte begrip oorlog gevuld met gevoel, angst en verdriet. Het werd concreet gemaakt door zijn ervaringen en ontberingen. Al heeft hij me als grootvader nooit de echt gruwelijke zaken verteld. Door zijn verhalen begreep ik zijn nukkig zwijgen tijdens de herdenkingen op 4 mei, zijn rode ogen en onrust.

Door de persoonlijke herinneringen van mensen die het leed van de oorlog aan den lijve hebben ervaren ben ik gaan weten. Ook al was ik er niet bij. Natuurlijk blijft er een haast onoverbrugbare kloof. Tussen diegenen die hebben ervaren en diegenen die het hebben van ‘horen zeggen’. Toch wordt de kloof overbrugd door het verhaal, de persoonlijke geschiedenis, de anekdote. De oorlog kreeg een gezicht in het gelaat van mijn grootvader. Ik begon het langzaam maar zeker te ervaren en te voelen.

Een van de belangrijkste zaken die ik van mijn grootvader heb geleerd was zijn opmerking, dat hoe erg het ook was, je langzaam maar zeker aan de situatie begon te wennen. 'Dat was achteraf het ergste', zei hij me. Normaal bijna, dat de ene mens macht uitoefent boven de ander. Mensen als minderwaardig werden opgeborgen in kampen van 'nacht en nevel'.

Achteraf was dat het meest verschrikkelijke, dat het begon te wennen, dat mensen zonder reden werden opgepakt en vermoord, dat een dictatuur een hele samenleving in zijn greep kreeg. In een humane samenleving zullen we nooit moeten wennen aan het idee dat de ene mens minderwaardig is aan de ander. Dat het ene ras boven het andere staat, de ene godsdienst meer menswaardig dan de ander. Het is echter niet gewoon. Een dictatuur is absurd en abject. Dat went in principe nooit.

In zijn boek 'In de ban van de tegenstander', beschrijft Hans Keilson de ontwikkelingen van het fascisme in nazi-Duitsland vanuit de ogen van een kind. Keilson vluchtte uit Duitsland in 1936 naar Nederland en nam tijdens de oorlog deel aan het verzet. Na de oorlog behandelde hij getraumatiseerde Joodse kinderen.

Keilson noemt in zijn boek ook het thema van het gewennen. Wanneer de Joden in nazi-Duitsland steeds meer worden onderdrukt zegt de vader tegen de zijn zoon: 'Je zult eraan moeten wennen'. De zoon reageert woedend op de opmerking van de vader. 'Eran wennen zoals jij eran gewend hebt, en je vader en diens vader en de hele rij daarvoor...Ik haatte hem. Hij had mij geketend aan een noodlot. Als een gevangene.' Hij weigerde het normaal te vinden dat Joden hun naam werd ontnomen en ze als naamlozen werden weggevoerd. De gewenning aan het minderwaardig zijn, vond zijn culminatie in Westenbork, Sobibor, Auschwitz-Birkenau en Bergen-Belsen.

Een beschaving mag niet wennen aan onderdrukking, aan fascisme en terreur. We moeten mensen juist bevrijden uit hun noodlot. De ketens van vooroordelen verbreken en mensen juist hun trots teruggeven. Wanneer we gewend raken aan de gedachte dat de ene mens meer is dan de ander, dan verliest een samenleving haar waardigheid.

Gedenken om niet in de valkuil van de gewenning te vallen. Ook vandaag gedenken we de opkomst van het fascisme, de moord op zes miljoen Joden, de nietsontziende vervolging van zigeuners, homo-seksuelen en politieke activisten tijdens de oorlog. Gedenken tegen de gewenning.

“Want ieder die zijn leven wil behouden, zal het verliezen, maar wie zijn leven verliest omwille van Mij, zal het behouden”, aldus Mattheüs. (Mt. 16: 25).

Gaandeweg mijn jaren als theoloog krijg ik steeds meer het gevoel dat in deze tekst de essentie van het christelijk geloof gelegen is. Christus streefde naar een radicale manier van omdenken.

Niet een denken vanuit het oer menselijke instinct tot overleven, maar vanuit het overeind zien te houden van een stuk humaniteit, waardigheid, schoonheid.

Niet een handelen vanuit overleven dat tot vernietiging van de ander leidt. Een handelen vanuit een geloof in de kracht van de zachte krachten. Dit is een heel andere manier van denken. Een op Christus geïnspireerd denken dat indruist tegen onze eerste oerinstincten tot overleven. Nooit wennen aan het vernietigen van een ander. Niet gewend raken aan geweld, oorlog of een aanstaande oorlog.

Het christelijk geloof is gebouwd op een tegendraads principe. Op een onbegrijpelijke houding. Probeer niet haatdragend te zijn naar je vijand, maar heb deze lief. Je kunt niet een heel volk haten, je mag niet een heel volk over één kam scheren, want onder ieder volk zijn goede mensen.

De Joodse filosofe Etty Hillesum schrijft: “En al zou er nog maar één fatsoenlijke Duitser bestaan, dan zou die het waard zijn in bescherming genomen te worden tegen de hele barbaarse bende en om die éne fatsoenlijke Duitser zou men dan niet zijn haat mogen uitgieten over een geheel volk.”

De radicale solidariteit van Etty voor haar volk komt voort uit haar overtuiging dat verzet alleen niet het goede is. Ze wil met haar houding ook werken aan een betere, een vernieuwde wereld. En ze wil de hoop daarop niet verliezen. “Wanneer wij uit de kampementen, waar ter wereld dan ook, alleen onze lichamen zullen redden en niets meer dan dat, dan zal dat te weinig zijn. Het gaat er toch immers niet om, dat men ten koste van alles dit leven behoudt, maar hóe men het behoudt.”

Christus gaf Zijn leven voor de ander, omdat durven verliezen, loslaten de enige weg tot behoud is. Deze gedachte is het waard om overeind te houden in een wereld die zich weer moet gaan voorbereiden op oorlog en geweld. Als navolgers van Christus zijn we geroepen tegenover geweld, de weg van vrede te verkondigen. Een andere weg, die van Goede Vrijdag naar Pasen gaat. Een weg van verliezen en behouden.

Etty Hillesum schrijft ook:

“Ik zal je helpen God, dat je het niet in mij begeeft, maar ik kan van te voren nergens voor in staan. Maar dit éne wordt me steeds duidelijker: dat jij ons niet kunt helpen, maar dat wij jou moeten helpen en door dat laatste helpen wij onszelf. En dit is het enige, wat we in deze tijd kunnen redden en ook het enige, waar het op aankomt: een stukje van jou in onszelf, God.”

Laten we als gemeente van Christus, God behouden.

Moge het zo zijn
Jeroen Jeroense

4 mei 2025